

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk egy honlapkészítési tanfolyamot ismertet, melynek során különféle szakterületek oktatóit igyekeztek bevezetni a HTML nyelv rejtelmibe. A címével ellentétben nem kimondottan költőknek tervezték, ezzel csak a kurzus „nem-technikai” jellegére akartak utalni, hogy a humán beállítottságú oktatókat is bátorítsák a részvételre. A kétnapos tanfolyamot többször is meghirdették 1997 nyarán

egy közepes méretű amerikai főiskola (College of Charleston, SC) oktatóinak. Az oktatást, melyen hetvenen vettek részt, úgy tervezték meg, hogy független legyen a gépi platformtól (Macintosh vagy PC), az Internet-kapcsolattól (közvetlen vagy modem) és a használók technikai felkészültségétől. A cikk a célok és az alkalmazott módszerek ismertetésére koncentrál. Tárgyalja az értékelési kérdőívet, és érinti a tanfolyam ismétlésének és/vagy ki szélesítésének lehetőségét. A cikk módszertani útmutatóként szolgálhat az oktatók és a személyzet képzéséhez.

(Autoref.)

INFORMÁCIÓ-ELŐÁLLÍTÁS, MEGJELENÍTÉS ÉS TERJESZTÉS

Digitalizálás

00/099

KOUSHA, Kayvan: DVD: The next evolutionary step for publishing multimedia reference sources = Online CD-ROM Rev. 23. vol. 1999. 4. no. 203-205. p. Bibliogr. 13 tétel.

DVD-technológia: forradalmi előrelépés a multimédiára épülő tájékoztatásban

CD-ROM; Multimédia; Referenz

Amikor a CD-ROM technológia a 80-as évek közepén megjelent, néhány év múlva jelentősen megváltozott a tájékoztató könyvtárosok hagyományos szerepe. A CD-ROM-on megjelent szöveges és multimédiás referenz-források forradalmasították a könyvtári referenz-szolgáltatásokat. Most egy még fejlettebb hordozó, a DVD jelent meg (digitális video diszk, még ha a számítógépek sokoldalú digitális lemezek – digital versatile disc – nevezik is). A DVD a CD-hez hasonló, csak nagyobb kapaci-

tású: a szimpla 4,7 GB (a CD hétszerese), de a két oldalon, duplán írt DVD elérheti a 17 GB tárolóképességet is.

A DVD lejátszó alkalmas a CD-k lejátszására is. Előnye, hogy – nagyobb kapacitásának köszönhetően – több multimédia-elem integrálható a forrásokba, ritkábban válik szükségessé a lemezek közötti váltás; jobb a kép- és hangminőség; nagyobb a hozzáférési sebesség. Jó néhány referenz-mű jelent már meg ezzel a technológiával (Microsoft Encarta 99 DVD-ROM Reference Suite; Webster's International DVD Encyclopedia; Encyclopedia Electronica; Britannica DVD; a Grolier Multimedia Encyclopedia DVD-ROM verziója, stb.), sok gigabájnyi bibliográfiai, szöveges és multimédia információt tartalmazva.

Mindazonáltal kérdéses, hogy mennyi ideig tart a könyvtáraknak (különösen a fejlődő országokban), hogy felszereljék magukat DVD-meghajtókkal (ne felejtjük, jóval drágábbak, mint a CD-ROM meghajtók); lesznek-e további DVD-adatbázisok; és végül,

valójában milyen jelentős változásokat hoz létre a könyvtárakban ez az új hordozó?

Minden új technológia adaptálása időt, erőfeszítést, és pénzt igényel. A DVD technológia, úgy tűnik, jelentősen megváltoztatja a multimédiás tájékoztató források tervezésének és fejlesztésének folyamatát. A könyvtárosoknak pedig minden új technológia esetében meg kell ismerniük annak előnyeit és buktatóit egyaránt.

(Mohor Jenő)

00/100

HAMPSON, Andrew - PINFIELD, Stephen - UPTON, Ian: Digitalisation of exam papers = El. Libr. 17. vol. 1999. 4. no. 239-246. p.

Vizsgadolgozatok digitalizálása a Birminghami Egyetemen

Digitalizálás; Disszertáció; File-szervezés -gépi; Számítógép-hálózat

A BUILDER projekt keretében, amely az eLib harmadik szakaszába (hibrid könyvtárak létrehozása oktatási és kutatási célra) tartozik, a Birminghami Egyetemen az 1997/98. évi vizsgadolgozatok kísérleti digitalizálására és a számítógépes hálózaton való publikálására, azaz online elérhetővé tételére vállalkoztak. A digitalizálásra kiválasztott dokumentumok igen nagy használatnak voltak kitéve az egyetem központi könyvtárában.

A projekt 1998 májusa és novembere között zajlott, három főnyi személyzettel. A digitalizálandó dokumentumok kiválasztását (1500 vizsgadolgozat, összesen 4500 A4 oldal) megvalósíthatósági tanulmány elkészítése követte. Az egyetem igazgatásával történt megállapodás szerint a digitalizálás végtermékét, az elektronikus forrást a továbbiakban a dékáni hivatal adja használatba. A szerzői jogi problémákkal kapcsolatban az a döntés született, hogy 1) a megfelelő hivatkozások hiányában nem lehet a dolgozatokban szereplő átvett szövegek, ábrák, illusztrációk jogtulajdonosait megtalálni, 2) ha csak az egyetem diákjai használhatják a di-

gitalizált szövegeket, mégpedig térítés nélkül, nincs szükség engedélyek beszerzésére.

Az elektronikus verziót a weben publikálták PDF formátumban, amely hűen reprodukálja a nyomtatott változatot. A képeket 300 dpi feloldással szkennelték. Egy átlagos, hat A4 oldalas dolgozat fájlmérete 500 KB lett. A dolgozatokból nem hoztak létre HTML-verziót, mert az túl költséges lett volna. (a szkennelés oldalankénti költségei a járulékos kiadások miatt 10 pennyről 3 fontra emelkedtek volna). Precíz gazdasági számítások után a szkennelést külső cégre bízta. (A megbízás a digitalizálási munkafolyamatnak csak egyik elemére, a leképezésre vonatkozott.) A metaadatokból (azonosító, év, a szkennelt kép fájlneve, tárgyszavak) költségtakarékosági megfontolásból nem építettek „kézzel” új adatbázist, hanem a dékáni hivatal adatbázisát (a dolgozat címe, tanszék, a dolgozat sorszáma) töltötték be egy SQL-bázisba. A digitalizálást végző HEDS cég a beérkező dolgozatokat – megfelelő egyetemi nyilvántartás hiányában – táblázatkezelővel regisztrálta, ez nem vált be. A cikk részletesen, gyakorlatiasan folyamatábrákkal mutatja be az egyes lépéseket (a dokumentumok értékelése, a fájlok kezelése, a dokumentumok előkészítése, minőségbiztosítás, metaadatok, archiválás és későbbi formátumcsere), és felhívja a figyelmet azokra a szempontokra, amelyekre a kísérlet tapasztalatai alapján érdemes ügyelni.

A digitalizálás eredményeképpen létrejött TIFF formátumú fájlokat archiválták. A PDF fájlokat szolgáltatják a campus hálózatán. Biztonsági másolatként megőrzik a digitalizáló cég által szolgáltatott CD három példányát és a munkafolyamattal kapcsolatos döntések dokumentációját.

A cikk második részében szó esik az információtechnológiai infrastruktúráról (kliensek és szerverek, tárolókapacitás), a hozzáférés módjáról és a használóknak kialakított interfészről. Ezt követi a projekt menedzselésének újabb összefoglalása (személyzet, költségek, szerzői jog, együttműködés az

oktatási intézménnyel, marketing), amely a kísérlet és annak tanulságait modellként ajánlja.

A Birminghami Egyetem szolgáltatása nagyon népszerű, 1998 novemberére és 1999 júniusa között 19 ezerszer használták. Egy online kérdőíves felmérés azt mutatta, hogy több évi anyag digitalizálására, továbbá a campuson kívüli hozzáférésre is lenne igény.

(Hegyközi Ilona)

00/101

SEADLE, Michael: Preserving the spoken word: six issues in search of a digital solution = Libr.Hi Tech. 17. vol. 1999. 3. no. 230-232. p.

Az előszó megőrzése: hat probléma keres egy digitális megoldást

Digitalizálás; Élőszó -mint történeti forrás; Megőrzés

Hogyan lehet a beszélt szöveget maximális haszonnal és a lehető leghosszab ideig tárolhatóan digitalizálni? A szerkesztőségi cikk hat kérdést érint: szerzői jog és tulajdonjog; kiválasztás az állománybavétel és a tartalom szempontjából; konverzió, formátumok és analóg input; szerkezet kialakítása; metaadatok bibliográfiai és tartalmi szinten; karbantartás és frissítés.

(Autoref.)

00/102

SETA, Enrico: Digitalizzazione e linguaggi di marcatura = Boll. AIB. 39. vol. 1999. 1/2. no. 63-79. p.

A digitalizálás és a „markup” nyelvek

Digitalizálás; Elektronikus dokumentum; Gépi dokumentumleírás

Bármely szöveges dokumentum digitalizálásának – és bármely digitalizálási projektnek – akkor van értelme, ha a tevékenység eredménye strukturált szöveg lesz, a struktúra pedig logikus és permanens. Ennek a követelménynek először a Standard Generalized Markup Language (SGML, 1986 óta ISO 8879) segítségével sikerült megfelelni. A „web-rob-

banás” közepette pedig megszületett az új meta-nyelv: az XML (eXtensible Markup Language), amely figyelemre méltó módon vonta be az SGML képességeit a web nyújtotta környezetbe. Az XML elektronikus dokumentumok igen jól illeszkednek a megőrzési és hozzáférési követelményekhez, és a jövő világhálóján is helyük van már: a metaadatokkal összekapcsolt strukturált szövegek kulcsszerepet játszanak a kereső funkciók felhasználásában. Az XML ajánlást is kidolgozó W3C (Web Standards Community) dokumentumaiban, a metaadatok terén folyó tevékenységeiben is ez a tendencia figyelhető meg, illetve az, hogy a nem strukturált HTML és PDF oldalak gyakorlatilag eltűnnek.

Ugyanakkor a szöveg strukturálásához szükséges dokumentum-típus meghatározás (DTD – Document Type Definition) fejlesztése során létrejött a különböző szakmai kultúrájú szakemberek (könyvtárosok, informatikusok, számítógépesek) interdiszciplináris kutató-fejlesztő munkájának eredményeként a TEI (Text Encoding Initiative). Angol és amerikai, kanadai nagykönyvtárak mellett már egyre több „electronic text center” működik. Ehhez persze szükséges a könyvtárosok SGML (XML) ismerete és DTD-ket író képessége – mindez azonban nem több, mint a meglévő katalogizálási ismeretek, készségek és módszerek természetes továbbfejlődése. Az XML, a metaadatok olyan interdiszciplináris tevékenység alapjai, amely a könyvtárosok számára lehetőséget nyújt a digitális környezetben való aktív és dinamikus szerepvállalásra.

(Mohor Jenő)

00/103

SCHWARTZ, Werner: The DIEPER project: Digitized European PERiodicals = LIBER Q. 9. vol. 1999. 3. no. 298-303. p.

Európai folyóiratok digitalizálása: a DIEPER program

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Időszaki kiadvány

Mostanában a kiadók és könyvtárak nagy hangsúlyt fektetnek a könyvek digitalizálására. A digitális formában megjelenő művek mellett nagy jelentősége van a retrospektív digitalizálásnak is. A törékeny papíralapanyagú dokumentumok megóvása már jópár évtizede fontos célkitűzése a szellemi örökség őrzőinek, a könyvtáraknak. Eddig a mikrofilmzés látszott az egyedüli hosszútávú megoldásnak. Ma a digitalizálás olyan alternatívát kínál, mellyel megkímélhetők a könyvtárak állományának sűrűn használt dokumentumai, ráadásul a rendelkezésre bocsátás is gyorsabb és kisebb adminisztrációt kíván a mikrofilmekénél. Ez különösen a folyóiratok esetében igaz, ahol az olvasó a hálózaton elérhető cikkeket azonnal a monitoron keresztül tudja böngészni.

A DIEPER konzorcium célja éppen a digitalizált folyóiratok elérhetőségének biztosítása a világhálón keresztül. Erőfeszítésük indokai a következők: egy cikk hálózaton történő továbbítása rendkívül gazdaságos. A hálózati hozzáférés hatékonyan csökkenti az eredeti dokumentumok iránti igényt. A könyvtár, amely már hozzájutott egy digitalizált dokumentumhoz, érdekelt ennek megőrzésében, hiszen bármikor befuthat újabb igény ugyanarra a dokumentumra.

Persze, hogy valóban gazdaságos legyen a digitalizálás, jól meg kell tervezni. Olyan magfolyóiratokat kell kiválasztani, melyek nyomtatott változatához nem könnyű hozzáférni, vagy a digitalizált változat valami plusz értéket kínál a nyomtatotthoz képest. Az elérhetőség érdekében a különböző szervereken szétszórt folyóiratokhoz ki kell építeni egy központi hozzáférési pontot.

A DIEPER modellje a JSTOR, amely az amerikai digitalizált folyóiratokhoz való hozzáférést biztosítja. Van persze néhány lényeges eltérés. Elsősorban a pénzeszközök területén, másrészt a technikai egységesítés tekintetében. Európában ráadásul eddig a digitalizálandó dokumentumok kiválasztásánál olyan kritériumok domináltak, melyek nem veszik tekintetbe a kutatói társadalom igényeit. A legsú-

lyosabb hátrány pedig, hogy mindeddig nem volt összehangolt a munka, amire pedig feltétlenül szükség lenne az európai digitális könyvtár felépítéséhez. A DIEPER projekt éppen erről a nélkülözhetetlen koordinációról szól, és jelenlegi célja az ehhez szükséges infrastruktúra kiépítése. Ez egy olyan központi elérési pont formájában valósulhat meg, amely a már digitalizált folyóiratok bibliográfia adatbázisa lesz a European Register of Microform Masters mintájára. Ezzel elkerülhetővé válik a párhuzamos digitalizálás. A regiszter keresőrendszerének segítségével lehetővé válik a teljes szöveges keresés, vagy a kivonatoké (abstract), de legalább a tartalomjegyzékeké. Ehhez három tényező megléte szükséges: a képi fájlokhoz (image files) kapcsolódó kereshető szöveges fájlok, a szövegfájlokhoz a hálózaton keresztüli kereshetősége, a kódolásnak és a szabványok használatának egy minimális szintje. A regiszter további hozadéka várhatóan a dokumentumok magas színvonalú nyomtatott vagy CD-ROM változatának elkészíthetősége lesz.

A projekt keretében néhány folyóiratot beszkeneltek, hogy ezzel demonstrálják az optimális online hozzáférhetőség és kereshetőség technikai kivitelezhetőségét. Ha a DIEPER beváltja a hozzá fűzött reményeket, körvonalazódhat egy egész Európát érintő digitalizálási és hozzáférési stratégia. Az előfizetési dokumentumokra való tekintettel tervezik központi liszensz és elszámolási módszer kialakítását is. A könyvtárak digitalizálási tevékenységét a szerzői jogi kérdésekben adott tanácsokkal is segíteni kívánják, figyelembe véve az ECAP, ECUP és a TECUP eredményeit.

A DIEPER résztvevői közül néhánynak már van olyan szolgáltatása, amely a program alkotórészeként is funkcionálhat. Említésre méltó például a göttingeni GBV bibliográfiai adatbázis.

A DIEPER, Európai Unió támogatásának megszüntével tovább kíván működni. Ennek pénzügyi megvalósíthatóságát már most, a projekt keretében kidolgozzák.

(Fazokas Eszter)

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

00/104

MISITI, Maria Cristina: I progetti multimediali nelle biblioteche statali = Accad. Bibl. Ital. 50. a. 1999. 1. no. 55-60. p.

Multimédiás projektek az olasz állami könyvtárakban

Multimédia; Nagykönyvtár

A technológiai fejlődés, az adatok kezelésének módjaiban és az információtovábbítás feltételeiben bekövetkezett változások mind a kiadói világra, mind a könyvtárakra nagy mértékben hatnak: növekszik az elektronikus kiadványok mennyisége, és a régi kulturális örökség megőrzése, de használhatóbbá tétele is arra mozdítja a könyvtárakat, hogy maguk is jelentős elektronikus dokumentum-előállítókká váljanak.

A G 7 1995-ös brüsszeli konferenciáján útjára bocsátott „Bibliotheca Universalis” ambiciózus céljáról nem szólva (hiszen annak szerzői jogi kérdései még megoldatlanok) is vannak olyan nemzetközi projektek, melyekben Olaszország nagy könyvtárai tevékenyen részt vesznek. Az INCIPIT részeként a Római Központi Nemzeti Könyvtárban alig egy év múlva elkészül az a két CD-ROM, amely az olaszországi ősnymtatványok (a vatikáni könyvtár 5100 tételét is beleértve) ISTC szerinti bibliográfiai leírásait és hozzájuk kapcsolva a „kulcs-oldalak” reprodukcióit tartalmazza. A BAMBI (Better Access to Manuscripts and Browsing of Images) projekt keretében az előbbi könyvtár, a Kutatási Tanács számítógépes nyelvészeti intézete és több más intézmény közreműködésével konvertál kézirat-mikrofilmeket digitális formátumúvá. A HISTORIA (Heraldic Images STORing Applications) projekt heraldikai adatbázisát a Marciana Nemzeti Könyvtár (Venezia) építi a Westminster Egyetemen és a Benaki

Múzeummal együttműködve; az 1997-ben bemutatott prototípus automatikus szín- és alakfelismerésre volt képes, ami nagy segítségére lehet a történeti és ikonográfiai kutatásoknak.

Többek között a berlini Max Planck Intézzel végzett közös munkát a GALILEO projektben a Firenzei Nemzeti Könyvtár, ahol Galilei és követői (Torricelli, Viviani stb.) kéziratok kerültek feldolgozásra. Ennek eredménye jelenleg a pisai egyetem könyvtára által elindított demo a Galilei Könyvespolcra, melynek végső formája egy szövegeket, bibliográfiai adatokat és képeket tartalmazó multimédiás archívum lesz.

Ugyancsak Firenze működik közre a virtuális restaurálás kidolgozásában a pármái fotó-tudományi intézzel, melynek során a fényképeken az idő és a használat nyomán bekövetkező változásokat lehet a digitalizált másolaton vissza-alakítani, illetve a hiányokat pótolni, a később befedett, kivakart részeket helyreállítani, a képen található szöveg-részeket olvashatóbbá tenni stb. Ez az intézmény a parmai Palatina Könyvtárral egy digitális vízjelgyűjteményt, illetve a vízjelek elemzésére, azonosítására alkalmas szoftvert fejleszt.

Az állam által finanszírozott 120 projekt között számos olyan van, mint a miniatűr kódexek digitalizálása (Estense Könyvtár, Modena), a Casanatense Könyvtár (Roma) 20 ezer könyv-, iniciálé- és kódex-képének, illetve a Marciana egy teljes különgyűjteményének digitalizálása. Három könyvtár (Marciana, Palatina, Angelica) a 16-17. sz.-i nyomtatványokban található portré-metszetek digitalizálását végzi közösen. Az 1700-as évek velencei zenei kéziratának digitális archívumának elkészítése (amelyben feldolgozásra kerül a Torinói Nemzeti és Egyetemi Könyvtár Vivaldi-kéziratgyűjteménye is) különösen akkor jelentős, ha hozzátesszük: a római állami hanglemeztár (Discoteca di Stato) is részt vesz benne, és a projekt szerint a hipertext-technika teljes fegyvertárával nyújt majd komplex lehetőséget a zenei dokumentumok használatára.

(Mohor Jenő)

00/105

Electronic journals and their management. Part 1. = VINE. 110. no. 1999. 3-47. p.

Elektronikus folyóiratok és kezelésük - 1. rész

(Tematikus szám, 9 cikk)

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Távoktatás

Electronic journals and their management. Part 2. = VINE. 111. no. 1999. 3-42. p.

Elektronikus folyóiratok és kezelésük - 2.rész

(Tematikus szám, 6 cikk)

Elektronikus folyóirat; Hatékonyság; Számítógép-hálózat

A tematikus szám első részében a következő cikket olvashatjuk: Elektronikus folyóiratok és kezelésük; Elektronikus folyóiratok a BT (British Telecommunications) laboratóriumának könyvtárában; Elektronikus információk a Tanuló Város (Sunderland, GB) számára; Nagy lépések a digitális könyvtár felé; A CERN elektronikus-folyóirat szolgáltatása, első értékelés; Elektronikus folyóiratok elérése a távoktatásban; A NESLI (National Electronic Site Licence Initiative) bemutatása; Ellenőrző jegyzék elektronikus-folyóirat szolgáltatók kiválasztásához; Hozzáférhetőség biztosítása elektronikus folyóiratok előfizetéséhez.

A második rész a következő cikket tartalmazza: Az elektronikus folyóiratok tizenkét éve; Az *Information Research* című elektronikus folyóirat bemutatása; A SuperJournal program a politikai és gazdasági tudományok brit könyvtárában (British Library of Political and Economic Science); A web-alapú kéziratkezelés és -kiadás szociális-technikai kilátásai: kétéves esettanulmány; Az EXPRESS (Electronic Publishing Resource Service) szolgáltatás bemutatása; Elektronikus-folyóirat szolgáltatások értékelése és használatuk megfigyelése web-szerver naplók elemzésével.

(Autoref.)

00/106

MÜLLER, Harald: Angebote im Netz. Was ist bei Lizenzverträgen zu beachten? = Bibliotheksdienst. 33. Jg. 1999. 7. no. 1129-1137. p.

Folyóiratok a világhálón: mire kell figyelni a licenc-szerződéseknél?

Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat

Megfigyelők már évek óta érzékelték azt a trendet, hogy a digitális kiadványok használatával kapcsolatos jogi szabályozást szerződések váltják fel. A könyvtárak például az elektronikus folyóiratok használatba adásáról kötnek licenz-szerződéseket. Németországban ehhez eddig nem állítottak össze módszertani segédletet, ezért a könyvtárak bizonytalanok abban a tekintetben, hogy milyen szempontoknak kell szerepelniük egy licenz-szerződésben, és hogyan fogalmazhatók meg benne a könyvtár érdekei.

A könyvekkel szemben az elektronikus dokumentumok esetében a könyvtár csak a hozzáférési jogot vásárolja meg, meghatározott időre és célra. Ezt a hozzáférést szabályozza a licenz-szerződés. E szerződéseknél a kiadók és előállítók vannak kedvezőbb tárgyalási pozícióban, mivel gazdasági hatalommal bírnak és jogi szakértőkre támaszkodhatnak, tehát ők igyekeznek diktálni a feltételeket. A könyvtáraknak mindig meg kell kísérelniük, hogy érdekeiket – végső soron a használók érdekeit – érvényre juttassák, még akkor is, ha a másik fél egy véglegesnek szánt, megváltoztathatatlan tűnő szerződést tesz elé, amelyben például csak a nevét kell kitöltenie. A könyvtárat semmi sem akadályozza meg abban, hogy ellenjavaslattal éljen és ragaszkodjon hozzá, hogy a feltételek a két szöveg együtteséből álljanak össze. A könyvtárnak óvatosnak kell lennie, ugyanis tulajdonképpen a termék vagy a szolgáltatás használatba vétele már a szerződés feltételeinek tudomásul vételét jelenti.

A licenz-szerződések általában különböző klauzulákból állnak. Ezek tartalmát tüzetesen meg kell vizsgálni. Vannak olyan szerződések, amelyeket kifejezetten tilos aláírni, ezek azok, amelyek

- nem felelnek meg az adott (megrendelő) ország jogi előírásainak,
 - nem ismerik el a szerzői jogvédelem alá eső dokumentumok törvényben szabályozott használati jogát,
 - nem garantálják a tartós hozzáférést,
 - nem tartalmazzak kitételeket a szellemi tulajdon jog érvényesítésére nézve,
 - a könyvtárat teszik felelőssé a használók által elkövetett jogsértésért,
 - tiltják a nyomtatott változat előfizetésére vonatkozó szerződés felmondását,
 - előírják, hogy a könyvtárak az árakra és a használatra vonatkozó információkra nézve titoktartást vállaljanak,
 - nehezen értelmezhető kifejezéseket tartalmaznak („lehető legjobb”, „legjobb tudása szerint”, „az elvárható szinten” és hasonló),
 - az időpontokra és időtartamokra vonatkozó adatokat nem pontosan adják meg,
 - nem engedélyezik al-szerződések megkötését,
 - a licenstdíjon felül más díjakat is felszámítanak.
- A cikk végén egy javasolt szerződés-minta található.

(Hegyközi Ilona)

00/107

STEENBAKKERS, Johan: Developing the depository of Netherlands electronic publications = Alexandria. 11. vol. 1999. 2. no. 93-105. p. Bibliogr. 13 tétel.

Az elektronikus kiadványok hollandiai letéti helyének fejlesztése

Elektronikus dokumentum; Letéti hely; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

Az elmúlt tíz évben a holland nemzeti könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) folyamatos átalakuláson ment keresztül, és mára megvalósulni látszik két fő

célja: az elektronikus dokumentumok szolgáltatásához szükséges környezet megteremtése, valamint az elektronikus információk magas színvonalú közvetítése a használók igényeinek legmegmetszhető figyelembevételével. Ennek érdekében fejlesztették ki az elektronikus dokumentumok kötelepéldány-gyűjteményét, a DNEP-et (Deposit of Netherlands Electronic Publications).

A kormány 25 évvel ezelőtt kötötte meg azt a megállapodást a könyvkiadók és könyvterjesztők egyesületével, amelynek eredményeként ma az ISBN számmal megjelenő kiadványok 97%-át szolgáltatják önkéntesen a nemzeti könyvtár számára. Ez kb. 40 ezer könyvet és több mint 100 ezer folyóiratot jelent évente. Közbejött azonban az elektronikus publikációk dömpingje. Egy 1997-es felmérés szerint abban az évben 60%-kal nőtt a multimédia-piac. Kb. 12 ezer elektronikus publikáció volt várható év végéig, és a kiadók becslése szerint 2000-re ez a szám 26 ezerre fog duzzadni. A nemzeti könyvtár időben megtette az első lépéseket ezek kötelepéldányként való megőrzése érdekében. 1993-ban született az első olyan jövőbe tekintő gyűjteménypolitikai és stratégiai tervezet, mely az elektronikus dokumentumok megőrzésére helyezte a hangsúlyt, minthogy ezek a nemzet szellemi örökségének részét képezik. Ez persze szervezeten és technikailag is igen bonyolult feladatnak ígérkezett. Az Oktatási, Kulturális és Tudományos Kutatási Minisztérium államtitkárságával történő egyeztetés után a feladat hivatalosan is bekerült a könyvtár 1996-97-es munkatervébe. A Minisztérium – egy nagyon alapos előzetes költségfelmérés után – négyéves időtartamra – a pénzügyi fedezetet is biztosított az új programhoz.

A „kézzelfogható”, vagy offline publikációk önkéntes kötelepéldány-küldése évről évre nő: 1998-ban 1017 volt a számuk, és természetesen – amennyiben érdelemleges szöveges információt tartalmaznak – bekerülnek a nemzeti bibliográfiába. Tárolásuk egyszerűen polcokon történik, állományvédelmük

érdekében egyelőre semmilyen intézkedés nem történt. A hálózati, vagy online publikációk megőrzésének első állomását ismét a nagy kiadókkal (Kluwer Academic, Elsevier Science, SDU Uitgevers) kötött megállapodás jelentette. Számukra így vált lehetővé, hogy visszajelzéseket kapjanak elektronikus kiadványaik használatáról, minőségi mutatóiról. A közeljövőben a kötelempéldány-szolgáltatási megállapodáshoz valószínűleg a holland kiadók nagy többsége csatlakozni fog. Közben a könyvtár az információs és kommunikációs technológiák nagy gyártóinak együttműködését is igénybe véve gondoskodott az elektronikus publikációk megőrzéséről és visszakereshetőségéről: 1998 januárja óta az IBM Digital Library nevű rendszere már teljes körűen működik a nemzeti könyvtárban.

A digitális könyvtári projekt során a könyvtári munkafolyamatok (válogatás, beszerzés, regisztrálás, installálás, bibliográfiai leírás, technikai leírás, indexelés, visszakeresés, hozzáférhetővé tétel), és a szervezet is átalakult. 1996-97-ben egy 100 elektronikus dokumentumból álló mintaállományon kísérletezték ki ennek útját-módját. A hosszútávú állagvédelem kérdéseinek megoldására pedig az Európai Unió Cobra+ munkacsoport a Királyi Könyvtár koordinálásával elindította a NEDLIB (Networked European Deposit Library) projektet, melynek eredményeképpen eljutottak az OAIS (Open Archival Informaton System) honosításáig. Ennek moduljait a projekt harmadik fázisában fogják tesztelni. A NEDLIB további célja elősegíteni, hogy a különböző országokban az elektronikus dokumentumok kezelésével kapcsolatban kialakult eljárások minél jobban közelítsenek egymáshoz. Sok a tennivaló még a szabványosítás és a metaadatbázisok létrehozása terén is, valamint tisztázni kell a jogi kérdéseket is.

A nemzeti könyvtár pedig következő lépésként tendert írt ki a DNEP integrált számítógépes rendszerének létrehozására.

A könyvtárban történt változások menedzselésekor elsődleges szempont volt a hagyományos részlegeknek az új feladatok vállalására történő motiválása. Az átalakítást egyébként nem részletes, pontról-pontra kidolgozott terv alapján végezték, hanem lépésről lépésre, iteratív módon, mindig az éppen aktuális helyzetnek megfelelően – és úgy tűnik, ez a módszer jól bevált a rendkívül sokrétű célok megvalósításánál.

(Fazokas Eszter)

00/108

MILLER, Lindsey - PETERS, Kimberley - PAPPANO, Mary [et al.]: A research review for librarians working with electronic serials and licensing agreements in the age of the Internet and distance education = Bottom Line. 12. vol. 1999. 3. no. 113-119. p. Bibliogr.

Szemle tanulmány elektronikus folyóiratokkal és licenz-egyezményekkel foglalkozó könyvtárosok számára az Internet és a távoktatás korában

Elektronikus folyóirat; Szakirodalmi szemle [forma]; Számítógép-hálózat; Szerzői jog; Távoktatás

A felsőoktatási könyvtárak számára a távoktatás és az elektronikus folyóiratok újfajta problémákat és teendőket vetnek fel.

A távoktatásban a résztvevőktől korábban nem várták el, hogy kutatómunkát végezzenek, többnyire előre elkészített oktatócsomagokat kaptak kézhez, legfeljebb a könyvtárközi kölcsönzést vették igénybe. Ma már egyre több oktatási intézmény igényli a könyvtárártól, hogy a távoktatás hallgatóit ugyanolyan kiszolgálásban részesítsék, mint a rendes hallgatókat.

Az elektronikus folyóiratok térhódításával megváltozik a szolgáltatás módja. A hallgatók távolról hozzáférhetnek az állományhoz, emellett törölni lehet a többpéldányos előfizetéseket. A magas árakat a könyvtárak konzorciumok létrehozásával ellensúlyozhatnák. A könyvtárosok arra számítottak, hogy az elektronikus folyóiratok (valamint a preprintek és a cikkek teljes szövegei) felváltják a nyomtatott

folyóiratokat. Erre már csak azért sem kerülhet sor, mert nem teljes a megfelelés a két publikálás között: az elektronikus változatok többnyire nem tartalmazzák a hirdetéseket és könyvismertetéseket, a teljes illusztrációs apparátust, sőt akár egyes cikkek is kimaradnak belőlük. A nyomtatott változat az előfizetés lejártá után is a könyvtár tulajdonában marad, az elektronikus változatnál ez a felhasználási licenz értelmében nem áll fenn.

Az elektronikus változatok beszerzésének különböző lehetőségei vannak: előfizetés egy címre, előfizetés egy kiadó több időszaki kiadványára, adatbázis-licenz, felhasználói licenz konzorcium keretében, egy-egy cikk megvásárlása. Ezek közül kell választani a könyvtár és a használók igényeinek, a tartalomhoz való egyszerű hozzáférés és a beszerzés/használat munkaiigénye függvényében. Egyéni előfizetéssel érdemes beszerezni az erősen szakosodott címeket. Egy kiadó több időszaki kiadványát akkor érdemes előfizetni, ha vannak köztük kevésbé használt, költséges és az erősen használt, kevésbé költséges folyóiratok. Az adatbázis-licenzek kedvelt módszert jelentenek az elektronikus folyóiratok tartalmának szolgáltatására. Előfordulhat viszont, hogy az adott szakterület adatbázisai között nagy az átfedés. Ha egy könyvtár több konzorciumnak is tagja, a licenz-szerződések különböző bonyolalmakkal járhatnak a számára.

A licenz-szerződések gondolata onnan származik, hogy az elektronikus dokumentumokat egyszerűen lehet másolni, ezért erőteljesen megnövekszik a másolás mennyisége, következésképpen nagyobb kompenzációra és több korlátozásra van szükség. Ezzel kapcsolatban sok könyvtáros érzi úgy, hogy a szerzői jogi rendelkezések korlátozzák a méltányos használatot. Az USA-ban a Digital Millennium Copyright Act (DMCA, 1998) tovább bonyolítja a helyzetet. A digitális dokumentumok létrehozóinak védelmében újabb korlátozásokat tesz, egyelőre az online szolgáltatók számára. A könyvtárosoknak fokozott figyelmet kell fordítaniuk a mentesség elérésére.

Az elektronikus folyóiratokra vonatkozó szerződések elemzése azt mutatta, hogy a leggyakrabban a következők értelmezése okoz gondot: mire vonatkozik a tulajdonjog (az adatokra vagy az összeállításra; jogosult-e a könyvtár archiválni az adatokat); milyen legyen a hozzáférés (modemes, internetes vagy hálózati; kinek a szerverén); kik a jogosult használók (lehetőleg az oktatók, a személyzet, a hallgatók, a fő campus, a többi campus, az alkalmi használók, a vendégoktatók és a távoli használók); definiálni kell a használat fogalmát is a megállapodásban (szerepelnie kell a következőknek: keresés, megjelenítés, másolás, mentés, újraformázás, könyvtárközi kölcsönzés, oktatási csomagok, elektronikus archívum).

(Hegyközi Ilona)

00/109

BURIONI, Luca: L'informazione elettronica fra utenti e mercato = Boll. AIB. 39. vol. 1999. 1/2. no. 103-109. p.

Elektronikus információ: a piac, vagy a felhasználó szempontjai érvényesülnek?

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus dokumentum; Teljes szövegű adatbázis

„A full-text szép”, ám a full-text-ig, azaz a digitális formátumú dokumentum valós idejű eléréséig még hosszú és kanyargós út vezet. A bonyolult kérdésekre ugyanis nincs egyszerű válasz; a kiadói piac (vagy tágabban: a tudományos kommunikáció rendszere) komplex jelenség, amely évszázadok alatt fejlődött ki, és papír-alapú modellen épült fel. A digitális modellre való áttérés nem gyors és nem fájdalommentes. Gyorsítására nincsenek eszközök, de késleltetésére sincs összeesküvés a „multik” részéről. A kiadói ipar sokat tesz annak érdekében, hogy a változásokat irányítsa, vagy legalábbis ne maradjon ki belőle.

Csak a legutóbbi eseményekből szemeztetve: az Elsevier megvásárolta az Engineering Information-t, és így közvetlen irányítást vállalt az Adonis-ban; a Kluwer és az Elsevier fúzióra tett kísérle-

00/110

PLIENINGER, Jürgen: Reichlich Fallstricke für Anfänger. Bibliothekarische Mailinglisten: Eine Einführung = Buch Bibl. 51. Jg. 1999. 7/8. no. 475-479. p.

Res. angol nyelven

Levelezőcsoportok könyvtárosok számára: bevezetés

Elektronikus posta; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárügy

A hírcsoportok és a beszélgetőcsoportok mellett az elektronikus vitafórumok adnak módot arra, hogy egy-egy szakmai vagy egyéb témát az érdekeltek megvitassanak. A szakmai vitafórumok arra valók, hogy választ kapjunk kérdéseinkre, mégpedig igen gyorsan, interaktívan, gyakorlatiasan, sok szakember részvételével. Nem helyettesítik a konferenciái részvételt, a folyóiratcikkeket és a továbbképzési alkalmakat, hanem sajátos módszereikkel kiegészítik azokat. Érdemes vitafórumokra feliratkozni és a szükséges tudnivalókat elsajátítani.

A vitafórumok tevékenységében passzívan és aktívan egyaránt részt lehet venni. Az aktív szereplők aránya általában 10-20%-os. A könyvtárosi vitafórumok szűkebben vagy átfogóbban meghatározzák, hogy milyen témák megvitatására vállalkoznak. Levélforgalmuk igen változó lehet, a legrosszabb esetben érdeklődés hiányában elsovradnak.

A vitafórumok forgalmának nyomonkövetése időrablónak tűnhet, de előbb-utóbb kialakul az a módszer, amellyel a „tárgy” sor alapján ki tudjuk szűrni azokat a leveleket, amelyek érdektelenek a számunkra. Egy egyszerű, a szolgáltató gépnek küldött üzenettel bármikor „ki lehet iratkozni” a vitafórumokról vagy átmeneti időre egy paranccsal el lehet zárni postafiókunkat a vitafórumról beérkező levelek elől, esetleg a listáról az összes levelet na-

tet; a *Kluwer* megvásárolta az *Ovid Technologies*-t. Ennek ellenére senki nem fogja a piacon elektronikus formában elérhető valamennyi tudományos információt legális módon előállítani, árusítani vagy birtokolni; és senki sem fog kizárólagos szerepet szerezni az archiválásban és konzerválásban.

Erős kétségek vannak az iránt, hogy az elektronikus formátum versenyképes lenne a papír eredeti koherenciájával és megbízhatóságával. Ennek egy bizonyos fokát lehet garantálni, de a teljes hűség alighanem a mítoszok világában marad. Szembesülni kell a retrospektív hozzáférés problémájával is, ami lehet, hogy a műszaki-technológiai területen kevésbé tűnik fontosnak, de a természettudományok egy részében (matematika, fizika), a humán- és társadalomtudományok esetében pedig még inkább, az egész full-text ügy rendkívül kritikus szempontja.

A teljes szöveghez való hozzáférést még jó néhány évig csak a különböző megoldások megfelelő keveréke garantálhatja: a helyi és a távolsági megoldások, az integrációs eszközök és az aggregátumok együttese. Ezek valósíthatják meg a jó kompromisszumokat az árak, a szolgáltatások, a minőség, a teljesség, a fenntartási és irányítási költségek között. Olaszország csak akkor játszhat szerepet ebben a folyamatban, ha mind a kiadói, mind az információs rendszernek (ide értve az egyetemeket és a könyvtárakat is) meglesz a világos elképzelése és szándéka annak garantálására, hogy az olasz „tartalom” hozzáférhető és megfelelően reprezentált lesz.

(*Mohor Jenő*)

Lásd még 7, 39-40, 44, 48-49, 53, 59, 99-100, 103, 114

ponta összegyűjtve, egy csomagban lehet kérni. A vitaforumok archívumaiból szükség esetén elő lehet keresni a korábbi leveleket. A vitaforumoknak sajátos feliratkozási stb. parancsai, a küldeményekre vonatkozó formai kötöttségei és viselkedési szabályai vannak; ezeket ajánlatos megismerni (a cikkben keretben szerepelnek a leglényegesebbek); de az is megéri, ha eleinte passzív megfigyelőként kö-

vetjük a listán folyó kommunikációt. A leveleket a vitaforumok tagjai a személyes vélemény kinyilvánításaként kezelik.

A vitaforumok egyre inkább napi munkaeszközzé válnak és különös jelentőségük van a viszonylag elszigetelten dolgozó könyvtárosok számára. (A cikkben összegyűjtve szerepelnek a német könyvtárosi vitaforumok címei.)

(Hegyközi Ilona)

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárépítés, berendezés

00/111

ENGELSTAD, Kirsten: En sort magnet = Synopsis. 30. arg. 1999. 4. no. 184-185. p.

Res. angol nyelven

Fekete mágnes: az osloei egyetem új könyvtárépülete

Könyvtárépület -egyetemi, főiskolai

Az Oszlói Egyetem 1999. szeptember 2-án hivatalosan megnyitotta új könyvtárépületét. Az épületet „fekete mágnes”-nek keresztelték, egyrészt a falak és az oszlopok fekete színe miatt, másrészt azt feltételezve, hogy a könyvtár mágnesként vonzza majd a hallgatókat és az oktatókat. Az először 1811-ben megnyílt egyetemi könyvtár mindössze 70 ezer kötetet tartalmazott az egész ország ellátására; ma

Norvégia 450 szak- és egyetemi könyvtárban kb. 20 millió dokumentum áll a hallgatók és a kutatók rendelkezésére. Az Interneten hozzáférhető adatbázisok útján további 40 millió dokumentum érhető el. Az elektronikus dokumentumokhoz való kényelmes hozzáférés ellenére a nyomtatott dokumentumok még évekig fontos szerepet fognak játszani. A tudományos és egyetemi könyvtárak állományai országos erőforrást képviselnek, ami azt jelenti, hogy az egyetemi könyvtáraknak országos feladatkört kell ellátniuk.

(Autoref.)

Elektronikus könyvtár

00/112

HUDZIK, Krystyna: „Biblioteka otwarta” - czyli jaka? = Bibliotekarz. 1999. 7-8. no. 6-9. p. Bibliogr.